

SPERANȚE ȘI DEZILUZII ÎN BANATUL INTERBELIC. REGIONALISMUL CULTURAL

Dumitru Tomoni

Cuvinte cheie: *Banatul interbelic și problemele sale economice, sociale, politice și culturale*

Keywords: *Banat between wars, cultural problems*

În epoca modernă, Banatul a evoluat între o coordonată spirituală românească și una europeană, evoluție motivată istoric, geografic, dar și psiho-social. El a răspuns favorabil unei duble provocări și în același timp integrării istorico-culturale, menținând permanente legături, atât cu celelalte provincii românești, cât și cu spațiul central-european¹. Pe lângă bănățeni au găsit un habitat favorabil în acest "Canaan" european cu "câmpii roditoare, străbătute de o mulțime de râuri și munți acoperiți de o vegetație luxuriantă"², nu numai români veniți din Munții Apuseni sau Oltenia, dar și numeroși germani, sârbi, maghiari, italieni, spanioli, evrei, bulgari cehi, slovaci etc., stabiliți aici. Banatul a reușit să țină aprinsă "făclia unității culturale și naționale cu frații <de un sânge și de o lege> din stânga Cernei prin banii Severinului, prin așezămintele ecleziastice comune cu Oltenia, prin colonizarea bufanilor din munții Gorjului..., prin raporturi strânse economice și comerciale și prin emigrația în Principate a intelectualilor bănățeni ca: Eftimie Murgu, Damaschin Bojincă, Vasile Maniu, Dimitrie Stoica..."³ În același timp, prin potențialul său demografic și economic, prin situarea sa la întretăierea de drumuri și la confluența dintre lumi diferite, Banatul a fost o adevărată placă turnantă pentru Europa Centrală și spațiul danubiano-balcanic⁴. S-a structurat astfel o provincie multiethnică și pluriculturală, chiar dacă, în ansamblu, elementul românesc era dominant. Astfel se explică și atitudinea diferită de cea a Ardealului în timpul unor evenimente politice importante: Revoluția de la 1848-1849, mișcarea memorandistă, Adunarea de la 1 Decembrie 1918 de la Alba Iulia etc.

Această evoluție social-politică a influențat și istoria Banatului în perioada interbelică. Dacă până la Marea Unire cuvântul de ordine era unitatea națională și pentru realizarea ei deputații bănățeni, sub presiunea ocupației sârbești, cereau la 30 noiembrie 1918, unirea necondiționată cu România⁵, la scurt timp după realizarea marelui ideal național aceiași bănățeni vor avea sentimentul unui tratament discriminatoriu și vor încerca să-și evalueze condiția și contribuția la patrimoniul național.

Complexitatea problemelor social-politice și consecințele războiului și ale tratatelor de pace vor determina nemulțumiri și disensiuni în rândul fruntașilor bănățeni. La primele alegeri parlamentare organizate în România Mare, pe baza votului universal, în noiembrie 1919, nu vor figura pe listele Partidului Național Român sau vor fi excluși de pe aceste liste personalități bănățene ce au avut un rol important în mișcarea națională românească. Astfel, Traian Vuia va fi obligat să-și retragă candidatura depusă în cercul electoral nr. 11 Răcăjdia, pe motivul că a fost socialist⁶, iar Ion Vidu nici măcar nu a fost propus candidat în unul din cele 17 cercuri electorale ale județului Caraș-Severin⁷. Mai mult, chiar în preajma alegerilor s-a constituit gruparea „Uniunea Națională”, prin desprinderea unor fruntași naționali bănățeni din Partidul Național Român. Gruparea, condusă de Avram Imbroane⁸ și având oficiosul *Banatul românesc*, și-a prezentat candidați în cinci circumscripții din Banat, obținând cel mai mare număr de voturi în patru din ele⁹.

Decizia Conferinței de Pace de la Paris (ian. 1919-aug.1920) de a ceda 1/3 din teritoriul Banatului, Regatului Sârbo-Croato-Sloven¹⁰ a sporit sentimentele de frustrare și nemulțumire ale bănățenilor. Nu puțini au fost cei care, neînțelegând contextul politic internațional, au adus grave acuze oamenilor politici din Vechiul Regat pentru nedreptatea făcută bănățenilor¹¹.

S-a criticat până și modul în care s-a realizat actul unirii Banatului și Ardealului cu România, considerându-se că s-a acționat pripit, sub presiunea evenimentelor și nu s-a căutat o bază juridică care să garanteze o politică nediscriminatorie a Bucureștilui. Astfel, într-o scrisoare trimisă din Franța de Traian Vuia, la 11 aprilie 1922, omului politic lugojan George Dobrin, inventatorul bănățean considera că trebuia “să ne declarăm independenți și ca popor liber, printr-un act liberal, luând argumente reciproce să ne unim cu Vechiul Regat spre a forma Noua Românie... În 1918 am atras atenția d-lor Bocu, Goga și Lucaciu asupra chestiunii Unirii,

le-am spus că Unirei trebuie să-i dăm o bază juridică și conformă dreptului internațional. Am văzut însă imediat că mă aflu în prezența unor ignoranți, fără nici o pregătire serioasă”¹². Exagerarea lui Vuia este evidentă, inventatorul și patriotul bănățean neînțelegând dimensiunea reală a situației interne și internaționale a Ardealului și Banatului, la sfârșitul anului 1918.

Cei mai mulți dintre bănățenii nemulțumiți de evoluția Banatului în cadrul României Mari legau această evoluție de modul de exercitare a conducerii politice. Referindu-se la acest fapt, Sever Bocu constata cu amărăciune că în majoritatea țărilor din Europa “au venit după război clase noi la conducere, ieșite din ordinea războiului, din moralitatea sacrificiului. La noi clasa ambuscaților, a profitorilor, dezertorilor, trădătorilor a apucat deasupra. Fumul tămâiei se ridică acum pe un cult al negării trecutului¹³, al inutilității sacrificiului, al descalificării idealurilor pentru care ne-am jertfit.” S-au integrat rapid în această “clasă” și oportuniștii bănățeni pentru că “impostorii se căutau de veacuri, dincolo și dincoace de munte”, ei fiind “primii ce aveau să-și întindă mâna”. Orizontul de speranță a unora mai sceptici s-a redus atât de mult încât s-a ajuns la limita “blasfemiei”, afirmându-se cu cinism că: “A fost mai bine sub unguri!”¹⁴. Înțelegerea corectă a acestor stări de spirit nu se poate face fără a ne raporta la contextul social-politic. Ne aflăm la începutul guvernării liberale (1922-1926), în plin proces de unificare legislativă, administrativă și spirituală, de refacere și dezvoltare economică, în căutarea unor soluții viabile pentru tânărul stat național.

Viața politică în România Mare a provocat cele mai multe nemulțumiri și dezbinări și în rândul bănățenilor. În noul cadru politico-statal și sub presiunea reformelor înfăptuite – în primul rând a impunerii votului universal –, partidele politice și-au regândit programele și strategiile pentru a se adapta noilor realități și a-și extinde influența în toate provinciile unite sub sceptrul lui Ferdinand I.

Nici Banatul nu a fost ocolit de aceste frământări. Mentalul colectiv al bănățenilor, ca de altfel al tuturor românilor, a fost influențat de doi factori esențiali: Unirea și reformele înfăptuite în anii 1918-1921¹⁵. Caracteristica esențială a mutațiilor intervenite a fost o mai intensă și o mai mare dorință de participare a bănățenilor la viața publică. Partidul Național Român, în cadrul căruia activau și majoritatea personalităților bănățene și-a însușit ca document programatic Rezoluția de la Alba Iulia, iar în aprilie 1920 a adoptat un nou

program ce prevedea: libertatea alegerilor, asigurarea drepturilor și libertăților înscrise în Constituție, descentralizarea administrativă, înfăptuirea reformei agrare, dezvoltarea cooperăției¹⁶. În domeniul economic susținea tratament egal pentru capitaliștii străini, ridicându-se împotriva politicii “prin noi înșine” și devenind dușmanul declarat al liberalilor. În partid au apărut serioase divergențe cu privire la locul și rolul partidului. Vasile Goldiș, sprijinit și de Valeriu Braniște, Aurel Vlad, Aurel Lazăr, considera că ardelenii și bănățenii trebuie “să rămână integrați într-un singur partid politic”, care “nu se va amesteca în afacerile Vechiului Regat, nici nu va căuta alianțe cu partidele de acolo, ci va participa la guvernarea României.”¹⁷ Gruparea majoritară, în frunte cu Iuliu Maniu, susținea depășirea caracterului regional prin fuziuni și alianțe cu alte partide și transformarea într-un partid de anvergură națională¹⁸. O altă grupare, condusă de Octavian Goga, ce se va înscrie în aprilie 1920 în Partidul Poporului, aprecia că rolul istoric al Partidului Național Român s-a încheiat la 1 decembrie 1918¹⁹. Toate aceste frământări și căutări vor influența și viața social-politică din Banat precum și activitatea asociațiilor și societăților culturale.

În același timp, după căderea guvernului Blocului parlamentar, prezidat de Alexandru Vaida-Voevod, atât Partidul Poporului cât și Partidul Național Liberal vor căuta să-și atragă intelectuali bănățeni cu prestigiu, pentru a-și înființa organizații locale. Rezultatele nu s-au lăsat așteptate, pluripartidismul devenind o caracteristică a vieții politice din Banat. Prin influența funcționarilor din teritoriu și datorită popularității generalului Alexandru Averescu, “Liga bănățeană” înființată la 16 mai 1919, la Sibiu, pentru a susține interesele Banatului²⁰, s-a înregimentat în Partidul Poporului, ajuns la putere la 13 martie 1920²¹. Astfel, Avram Imbroane, Petre Nemoianu, Cornel Groșoreanu și alți intelectuali bănățeni vor deveni membri ai primului partid care și-a creat organizații la scara întregii țări²².

Poziția intransigentă față de necesitatea integrității Banatului, avută de Ion I.C. Brătianu la Conferința de Pace de la Paris, noul program și strategia lansată de Partidul Național Liberal, nemulțumirile produse de politica de alianțe promovată de Partidul Național Român și, nu în ultimul rând, tentația unor funcții în consiliile de administrație ale băncilor au dus la înscrierea în Partidul Național Liberal a unor personalități politice și culturale bine cunoscute în Banat: Aurel Cosma²³, George Popovici²⁴, Cornel Corneanu²⁵, George Gârda²⁶ etc.

După averescani și liberali, și alte partide politice și-au creat organizații în Banat – Partidul Naționalist-Democrat, Uniunea Agrară, Partidul Național Agrar, Frontul Românesc etc. –, spărgând astfel unitatea bănățenilor și pregătind terenul pentru sterile confruntări politicianiste, ce au provocat destule nemulțumiri în rândul opiniei publice din Banat. Într-adevăr, politicianismul a fost și pentru fruntașii Banatului cauza primordială a frământărilor, disensiunilor și neînțelegerilor. În același timp, el a constituit și principalul izvor al frustrărilor bănățenilor, al sentimentului de izolare și de nedreptățire. Datorită acestui politicianism, relativ puțini bănățeni au fost promovați în funcții de conducere. Între 1918-1940, din rândul bănățenilor au fost numiți doar patru miniștri²⁷ – Aurel Cosma²⁸, Sever Bocu²⁹, Coriolan Băran³⁰, Petre Nemoianu³¹ – și un rezident regal, Alexandru Marta³². În schimb, partidele ajunse la putere, indiferent de culoarea politică, au încurajat clientelismul, promovând în funcții administrative funcționari ce nu aveau nici o legătură cu Banatul, venind din alte zone ale țării, “fără să cunoască nevoile regiunii” și, nu o dată, “în disprețul și dauna elementelor locale”³³. În 1931, din cei “23 administratori financiari din Ardeal și Banat, nici unul nu este bănățean”³⁴. Din cei 84 de magistrați de la Curtea de Apel din Timișoara și Tribunalul din Timișoara, numai 14 erau bănățeni³⁵. Asemănător stăteau lucrurile și la tribunalele din Lugoj și Caransebeș, unde, din 40 de magistrați, doar 12 erau bănățeni. La Tribunalul din Oravița, din 25 de magistrați, 19 proveneau din Vechiul Regat și doar unul era bănățean³⁶. Exprimându-și nemulțumirea față de asemenea situații, Tiberiu Mităr, președintele despărțământului Lugoj al “Astrei”, va cere în repetate rânduri ca în Ardeal și Banat să fie numiți funcționari din partea locului pentru că: “Trebuie să existe o unitate sufletească între administrație și funcționarii respectivi. Trebuie să existe identitate de vedere în ce privește anumite principii de viață culturală, socială, politică sau de civilizație între funcționari și administrați.”³⁷

Aceeași stare de spirit o provoacă și “coloniștii electorali” puși pe listele electorale din Banat, fără a avea nici o legătură cu provincia.

Dând glas acestor nemulțumiri, compozitorul și dirijorul lugojan Filaret Barbu consemna sentențios și premonițional în gazeta *Răsunetul*: “Parlamentarismul în România, prin urmare nu moare, ci se va sinucide lent, inconștient și la adăpostul formelor mai mult sau mai puțin constituționale.”³⁸

Alături de politicianism și centralismul excesiv promovat în special de guvernările liberale, dar nu numai, i-a nemulțumit pe bănățeni. Centralismul era considerat o adevărată "crimă socială" comisă "prin suprimarea provinciei, prin exploatarea provinciei [...] prin indiferența și ironizarea tendințelor de evoluție a provinciei, prin subjugarea ei cu scopul de a-i suge toată vloga."³⁹ Sever Bocu, susținător constant al descentralizării administrative considera că "Centralismul nu are naționalitate; el a dus, fie că a fost unguresc sau românesc, la aceleași concluzii logice: exploatare sau sărăcie."⁴⁰ Centralismul excesiv întreținea nu numai sentimentele de frustrare ale provinciilor, dar și o birocrație supărătoare și condamnată. De aceea, bănățenii, la fel ca și ardelenii "primeau meschinăria, indisciplina și mizeria birocrăției ca pe o povară a României balcanice, refuzând să se înhame la ea. Se socoteau a fi mai destoinici și superiori din punct de vedere moral"⁴¹. Deși descentralizarea figura în programele multor partide politice⁴², ea a rămas doar la nivelul programatic, fiind sursa unor permanente nemulțumiri în toate provinciile românești. În articolul "O mișcare unitară a provinciilor pentru descentralizarea administrativă și dezvoltarea vieții locale", publicat în gazeta ieșeană *Opinia* din 5 februarie 1935, și frunțașii moldoveni se pronunțau împotriva centralismului bucureștean. Ei considerau că reușita unei acțiuni pentru descentralizare administrativă și autonomie locală este dependentă de solidaritatea tuturor provinciilor românești. În acest sens, ei vor intra în legătură cu intelectualii bănățeni. Răspunzând acestor demersuri, avocatul lugojan George Dobrin considera că fiecare provincie ar trebui "să-și cultive cu insistență particularitățile sale [...] în contra centralismului sălbatic de la București. Cu puteri unite, mai ușor s-ar putea exopera descentralizarea mult dorită."⁴³ Descentralizarea administrativă nu numai că n-ar slăbi unitatea statului, ci, din contră, ar contribui la întărirea provinciilor și prin aceasta la consolidarea statului. Din păcate, descentralizarea a rămas doar un deziderat și o temă de dezbateri politice și aprinse confruntări electorale.

Politica economică promovată de guvernele României în perioada interbelică a fost departe de a produce numai satisfacții în rândurile bănățenilor. Prosperitatea economică a Banatului, comparativ cu alte provincii ale României Mari, datorată structurii geografice, rodniciei solului, climei blânde și rețelei hidrografice, dar și conviețuirii și concurenței cu populațiile alogene stabilite aici de-a lungul timpului, nu s-a bucurat după 1918 de susținerea așteptată. Într-adevăr, spre sfârșitul

perioadei interbelice județul Timiș-Torontal ocupa primul loc din țară la producția de cereale, la comerțul extern cu unele produse agricole și la dotarea tehnică a agriculturii, deținând 17% din totalul tractoarelor, 16% din mașinile de semănat, 8,2% din batoze și 5,9% din mașinile de secerat⁴⁴. În ciuda acestor realități, Banatul nu a constituit o prioritate în politica economică a României Mari, dimpotrivă, prin unele măsuri chiar a fost nedreptățit. Raportul dintre ponderea investițiilor făcute de stat în economia Banatului și ponderea acestei economii în producția globală a României a fost sistematic în defavoarea provinciei. O mare agitație a produs în Banat și intenția Ministerului Agriculturii și Domeniilor de a desființa, la începutul anului 1933, "Sindicatul Producătorilor și Exploatatorilor Bănățeni", motivându-se această măsură prin necesitatea reducerii numărului de sindicate ale producătorilor și exploatatorilor de carne. Se ignora cu bună știință faptul că sindicatul bănățean avea peste 10 000 de membri – mai mult decât toate cele 12 sindicate de profil existente în țară luate împreună – și contribuia la exportul României cu 29,3% la carnea de vită și cu 38,2% la cea de porc⁴⁵. Măsura, evident abuzivă, a fost considerată drept o lovitură premeditată dată bunăstării bănățenilor, atrăgând proteste pe măsura consecințelor din partea opiniei publice, a presei bănățene și a tuturor parlamentarilor bănățeni, indiferent de partidul politic. În fața acestor proteste guvernul cedează, renunțând la desființarea sindicatului bănățean.

După 1918, industria Banatului a cunoscut un ritm mai rapid de dezvoltare, dar marea majoritate a întreprinderilor nu aveau capital românesc. În 1936, în județul Timiș-Torontal, societățile industriale pe acțiuni aveau doar capital românesc. Dintre societățile industriale mari doar 7 erau românești, restul aparținând întreprinzătorilor germani, maghiari, evrei etc.⁴⁶. Această situație nu ar fi trebuit să producă nemulțumiri și frustrări în rândul românilor bănățeni pentru că se datora evoluției specifice și structurii multietnice a populației Banatului.

Unele neajunsuri și disfuncționalități ale economiei Banatului în perioada interbelică erau reale, dar nu trebuie exagerate. Un bun cunoscător al Banatului interbelic, Cornel Groșoreanu, director al Institutului Social Banat-Crișana și de două ori fost primar al Timișoarei, considera cu deplin temei că nerealizările perioadei nu dovedesc "incapacitatea de guvernare a elementului românesc, fiind urmările firești unor greutăți enorme, inevitabile la prăbușirea și apoi refacerea unei

organizațiuni formidabile de stat... Însă, în ciuda acestor imense poveri, regimul românesc nu numai că a menținut nivelul cultural și de civilizație din trecut, ci a asigurat, în două decenii, un progres uimitor în toate compartimentele culturale, tehnice și economice.”⁴⁷. Făurirea României Mari a creat economiei bănățene și în special comerțului, noi posibilități de manifestare, asigurându-i un loc esențial în ansamblul economiei naționale și totodată posibilitatea de a fi o arteră importantă de cercetare a României, la structurile economice ale Europei⁴⁸.

Perioada interbelică a însemnat și pentru Banat o etapă de remarcabil progres economic și nu numai. În peisajul economic bănățean au apărut numeroase unități industriale, comerciale, bancare, asociații cooperatiste ce au asigurat Banatului un loc de frunte în cadrul noului stat național.

Unificarea instituțiilor de învățământ prin desființarea Directoarelor Generale, forme ale autonomiei regionale și constituirea a 16 inspectorate regionale ce aplicau în teritoriu deciziile centrale, a nemulțumit provinciile reunite. Au protestat în primul rând ardelenii și bănățenii față de etatizarea școlilor confesionale ortodoxe și unite, văzând în această măsură o tendință de centralizare excesivă.

La recomandarea Consiliului Dirigent⁴⁹ și datorită eforturilor depuse de mitropolitul primat Miron Cristea și savantul Traian Lalescu, la 11 noiembrie 1920, Regele Ferdinand I a semnat Decretul lege de înființare a Școlii Politehnice din Timișoara⁵⁰. Se împlinea astfel o mai veche dorință a bănățenilor, exprimată în repetate rânduri, începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, dar în noul stat național orizontul de așteptare era mult mai mare.

În 1926, Consiliul Municipiului Timișoara solicită guvernului României înființarea unei Academii Comerciale la Timișoara, datorită rezultatelor bune obținute de Școala Superioară de Comerț și importanței industriale și comerciale a Banatului⁵¹. Solicitarea rămâne fără finalitate, chiar dacă ea a fost susținută de elita intelectuală și politică bănățeană. Aceeași soartă a avut-o și acțiunea pentru înființarea Academiei de Agricultură la Timișoara, care “să formeze viitorii conducători ai satelor, chemați să aplice alte metode de exploatare în noul regim agrar”⁵². Eforturi considerabile – susținute de liderii politici și presa locală – au făcut bănățenii pentru înființarea Universității de Vest la Timișoara. Înființarea Universității nu însemna satisfacerea unor “veleități provinciale”, ci a unor interese „superioare ale neamului. O universitate într-un oraș de la graniță,

așa cum este Timișoara, cu 70% minoritari, este absolut necesară”, aprecia cotidianul *Vestul* în numărul său din 1 martie 1934. Emulația intelectuală întreținută de studenți și corpul profesoral ar constitui un focar de cultură și naționalism și pentru românii din Banatul iugoslav, Valea Timocului și Ungaria, “ar fi un foc, un liman al speranțelor pentru cele aproape 4 milioane de români cuprinși în Banatul românesc, în cel sârbesc și în Ungaria”⁵³. Din păcate, toate demersurile făcute în aceste sens, în perioada interbelică, au rămas fără rezultat, Universitatea înființându-se la 30 decembrie 1944, dar funcționând efectiv cu acest statut din toamna anului 1962⁵⁴. Mai mult, în perioada crizei economice, pentru economii bugetare s-a propus desființarea Școlilor Normale din Banat. Intenția guvernului a provocat nemulțumiri și proteste în mediile culturale și politice bănățene. Școala Normală din Timișoara, unde se pregăteau și învățători pentru românii din Iugoslavia, era considerată un “factor de culturalizare și românzare din Banat”. Datorită prestigiului dobândit și calității procesului de învățământ erau școlarizați aici și elevi sârbi pentru a deveni învățători în localitățile sârbești din România, la școlile primare de stat și confesionale. Peste 9% din numărul elevilor ce urmau cursurile Școlii Normale din Timișoara erau de etnie germană, cu toate că în Timișoara funcționa și Școala Normală Germană “Banația”⁵⁵. Se încerca desființarea Școlii Normale chiar dacă în Timișoara funcționau 6 școli secundare românești paralel cu 22 școli în limba minorităților⁵⁶. În urma intervenției parlamentarilor bănățeni la Dimitrie Gusti, ministrul Instrucțiunii Publice, Cultelor și Artelor și la Petre Andrei, subsecretar de Stat la același minister, guvernul a renunțat la desființarea Școlii Normale din Timișoara. Datorită acestor demersuri și-au putut continua activitatea și Școlile Normale din Caransebeș și Lugoj, aflate și ele în pericol de desființare.

Dezamăgirea bănățenilor a fost determinată și de eșuarea altor proiecte culturale: înființarea la Timișoara a unei Mitropolii, a unei Opere, a unui Teatru, Studioul de Radio etc. Toate acestea figurau într-un amplu program cultural sintetizat în formula “Zonă culturală”. Aceasta trebuia să cuprindă orașele situate în regiunile de graniță. Primele inițiative în acest sens au început încă din primii ani de după război. La 5 noiembrie 1921, Consiliul Orășenesc Timișoara solicita Ministerului Artelor constituirea unei “Zone culturale” în regiunile de graniță, cu centrele în Timișoara, Cluj, Cernăuți și Chișinău. Solicitarea a rămas fără răspuns, la fel ca multe alte demersuri făcute în deceniile trei și patru. Proiectul cultural nu s-a bucurat

de sprijinul guvernelor de la București, mai mult publicistul bănățean Constantin Miu-Lerca constata cu amărăciune că: "Tendențele de a crea ceva durabil întâlnesc pretutindeni zidurile de opreliște ale unui buget vitreg față de preocupările noastre intelectuale, iar sistemul de unificare cu furca dă ultima lovitură proiectatei zone culturale"⁵⁷. Lucrurile nu se vor schimba nici după ce România a depășit perioada crizei economice și a intrat într-o etapă de evidente realizări economice și culturale, așa cum consemna și ziarul *Vestul* din 13 noiembrie 1936: "Noi suntem la graniță, o centură de orașe mari, de la Timișoara la Satu Mare și Sighetul Marmăției, orașe care trebuie să fie tot atâtea fortărețe culturale ale vieții noastre de stat românesc. Și nu sunt, numai din cauză că an de an se sustrag toate forțele care ar putea să le învieze și să le dea viață... De 18 ani, numai cărăm de aici și nu aducem în loc nimic."

Depopularea Banatului a constituit un alt factor de îngrijorare și nemulțumire a bănățenilor, fiind relaționată cu politica socială a guvernelor ce s-au perindat la conducerea României. Fenomenul era real, consecință a ratei reduse a natalității și ratei ridicate a mortalității, dar mult amplificat în deceniul al patrulea printr-o susținută acțiune mediatică. Presa bănățeană, dar nu numai, abundă de articole în acest sens, unele având o tentă alarmistă: "Pierim!"⁵⁸, "Problema populației bănățene"⁵⁹ "Piere Banatul?"⁶⁰, "Depopularea Banatului"⁶¹, "Problema depopulării Banatului"⁶², "Se stinge și Banatul"⁶³, "Banatul moare"⁶⁴, "Scăderea populației bănățene este o problemă națională"⁶⁵, "Piere populația românească din Caraș"⁶⁶, "Banatul, cimitirul neamului?"⁶⁷ etc. "Astra", Institutul Social Banat-Crișana și Institutul de Igienă și Sănătate publică din Cluj au organizat numeroase conferințe și cercetări monografice referitoare la cauzele și consecințele scăderii populației în Banat. Fenomenul depopulării este caracteristic și orașelor din Banat⁶⁸, chiar dacă aici el este atenuat de migrațiile din mediul rural sau din alte județe, dar mai ales din satele și comunele bănățene⁶⁹. Potrivit cercetărilor întreprinse de universitarul clujean dr. Petru Râmneanțu, un bun cunoscător al problemei depopulării Banatului, în 1930 populația satelor bănățene scăzuse cu 50.144 locuitori comparativ cu anul 1910. Situația era vizibilă în 454 din cele 586 comune rurale din Banat⁷⁰. Peste 20 de sate românești s-au depopulat complet în acest interval de timp. S-a ajuns la această situație datorită unui spor natural redus - 4,4% față de 11,9-25,4% cât era în celelalte zone ale țării⁷¹ - consecința directă a planingului bănățean cu 1-2 copii. Banatul

imita în privința natalității țările occidentale, dar mortalitatea era mai ridicată decât în aceste țări, datorită nivelului de trai, standardului igienic, cultural și social inferior și bugetului insuficient alocat sănătății. De aceea, intelectualii bănățeni au înțeles că pentru depășirea situației se impun eforturi conjugate atât din partea organelor administrative și serviciilor sanitare cât și din partea Școlii, Bisericii și instituțiilor culturale din Banat. "Să ne ducem în popor! – îndemna o gazetă bănățeană preocupată de rezolvarea acestei probleme – Din duminică în duminică, din sărbătoare în sărbătoare și să le vorbim, nu despre frământări politice, nu despre idoli de lut, ci despre viață, despre iubire, îmbrăcând haina simplității și sincerității copiilor. Copilul este iubire. Unde nu-i iubire nu sunt nici copii"⁷². Își va asuma Regionala "Astra Bănățeană" sarcina coordonării acestor acțiuni.

Numeroși intelectuali bănățeni și-au manifestat deschis nemulțumirea pentru faptul că autoritățile centrale din București nu au căutat să atenueze efectele politicii demografice anterioare Marii Uniri și nu au încurajat elementul românesc din Banat și în special din Timișoara. Într-adevăr, în perioada interbelică nu s-a forțat un proces de românizare sau de asimilare a altor naționalități. Deși românii erau majoritari în Banat, în Timișoara conform recensământului din 1930, după mai bine de un deceniu de conducere românească, aceștia rămăneau minoritari cu un procent de populație de 26,4%. Abia în 1938 românii reprezentau majoritatea relativă în structura demografică a orașului, dar locuitorii de naționalitate maghiară și germană formau 49,5% din populația orașului și dețineau "poziții mult mai importante în viața economică și socială"⁷³. În 1939, doar 14,2% din proprietarii întreprinderilor particulare mici și mijlocii erau români și doar 10% din personalul de conducere sau de specialitate din întreprinderile industriale era de naționalitate română⁷⁴.

Politica școlară și culturală promovată de guvernele României în perioada interbelică a avut un caracter democratic, urmărindu-se respectarea drepturilor și aspirațiilor minorităților ce conviețuiau în Banat. În anul 1924 din cele 147 de clase primare ce funcționau în Timișoara 72 erau maghiare, 40 germane, 28 românești, 4 evreiești și 3 sârbești. În învățământul secundar funcționau 36 de clase la școlile medii – 27 maghiare, 5 românești și 4 germane – și 6 licee, 4 frecventate în cea mai mare parte de elevi maghiari, germani și evrei și 2 românești⁷⁵. În 1940 statul român susținea în Banat 9 grădinițe, 129 școli primare și 12 școli secundare minoritare⁷⁶. Naționalitățile ce trăiau în Banat aveau 33 de zile

și reviste în limba maternă, 11 tipografii și 18 librării⁷⁷. În perioada 1934-1936 s-au susținut în Banat 645 reprezentații teatrale, dintre care 314 în limba maghiară, 172 în limba română, 96 în limba germană și 63 în alte limbi⁷⁸.

Aceste realități puteau provoca nemulțumirea unor intelectuali români ce s-au simțit nu o dată frustrați înainte de Unire, în încercarea de a promova interesele românilor și care în România Mare doreau, dacă nu o inversare a raporturilor cel puțin o mai rapidă impunere a elementului românesc. O parte a neîmplinirilor le puneau pe seama minoritarilor considerând în mod eronat că aceștia, "dominând presa, teatrul, viața economică, o mână de oameni, prezenți pretutindeni și totdeauna, folosindu-se ostentativ de limba maghiară ori germană pe stradă, cafenele, localuri publice și prăvălii"⁷⁹, ar stânjeni afirmarea spiritualității românești și implicit progresul Banatului. În realitate, lucrurile stăteau altfel, existând o toleranță reciprocă și o bună colaborare interetnică, chiar dacă existau și interese diferite.

Până la Marea Unire au existat momente importante în mișcarea națională când bănățenii și ardelenii s-au situat pe poziții diferite, fără însă să se poată vorbi de o rivalitate între Banat și Ardeal. Oportunitățile și mijloacele de acțiune puteau fi diferite, dar obiectivul rămânea același. În perioada interbelică lucrurile s-au schimbat, bănățenii acuzând deseori Ardealul de trădarea idealurilor comune și de o colaborare deloc dezinteresată cu Bucureștiul împotriva Banatului. Și în această privință, suspiciunile bănățenilor erau doar parțial susținute cu argumente. Într-adevăr, Ardealul era mult mai bine reprezentat nu numai în funcțiile politice și administrative, dar și în conducerea instituțiilor religioase. De aceea, avocatul și publicistul Mihai Gropșianu a protestat cu vehemență atunci când la Congresul Național Bisericesc din 1932 au fost aleși în Consiliul Central Bisericesc, din partea Mitropoliei Ardealului numai ardeleni: Alexandru Lapedatu, Octavian Goga și Silviu Dragomir⁸⁰. Or, din această Mitropolie făcea parte și Banatul, iar unii dintre intelectualii bănățeni și în primul rând Cornel Corneanu, prin studiile făcute și autoritatea de care se bucurau în lumea laică și ecleziastică se considerau îndreptățiți să facă parte din acest for. În fața acestei situații, deputații bănățeni participanți la Congres au protestat pentru că "și în domeniul religios, interesul bisericilor cată să fie reprezentat tot prin deputații ardeleni. Ajunge tutela Ardealului!"⁸¹.

Într-un editorial publicat în ziarul *Vestul* cu titlul: "Pentru ce suntem regionalişti?", Constantin Miu-Lerca argumentează și susține sintagma "Ideea bănăţeană" – asupra căreia vom reveni –, considerând că numai prin promovarea permanentă a intereselor Banatului s-ar putea schimba soarta acestei provincii ajunsă "anexă decorativă a Ardealului, rezervor de scurgere a zgurii regăţeneşti și Canaan de căpătuire a tuturor"⁸². Când în primăvara anului 1932 s-a hotărât ținerea unui Consiliu de Miniștri la Cluj pentru a se discuta în mod special problemele Ardealului și Banatului, Cornel Corneanu, șeful parlamentarilor bănăţeni a protestat, susținând că problemele Banatului nu se identifică cu cele ale Ardealului și de aceea ele trebuie discutate la Timișoara și nu la Cluj, pentru că "Banatul își are nevoile lui distincte"⁸³. Ca urmare a acestor proteste susținute și de presa bănăţeană, la 5 august 1934 a avut loc și la Timișoara un Consiliu de Miniștri prezidat de premierul Gheorghe Tătărescu și o consfătuire a parlamentarilor liberali din Banat și Ardeal. Făcându-se mesagerul bănăţenilor, Cornel Corneanu, care era și președintele organizației liberale din județul Severin i-a solicitat premierului sprijinul pentru realizarea mai multor obiective: înființarea Mitropoliei Ortodoxe la Timișoara, a Universității de Vest prin aducerea Facultății de Drept din Oradea, a Institutului Antirabic, a Sanatoriului de tuberculoză, asigurarea posibilităților de tranzit spre Apus, port liber pentru Timișoara pe canalul Bega etc.⁸⁴. Spre dezamăgirea bănăţenilor, doar Institutul Antirabic s-a înființat în această perioadă.

Deopotrivă realizări și neîmpliniri, satisfacții și frustrări, speranțe și deziluzii au influențat intelectualitatea și mentalul colectiv bănăţean ce vor încerca să se impună printr-o formulă proprie numită "bănăţenism". Sintagma, ce se dorea a fi și un program complex ce viza forme variate de afirmare – economie, viață politică, cultură și civilizație – s-a structurat pe parcursul a mai multor decenii, cunoscând mai multe etape și forme de promovare. S-a plecat de la formula "Banatu-i fruncea" ce era titlul unui volum de poezii publicat în anul 1908 de poetul dialectal George Gârda⁸⁵ și s-a ajuns la "Ideea bănăţeană" sau "Problema bănăţeană", concept preferat în deceniile trei și patru.

Reluând și dezvoltând formula "Banatu-i fruncea" într-o broșură cu același titlu, publicată la Lugoj în 1929, Petru Nemoianu atrăgea atenția celor care o ignoră sau o ironizează că ea "nu înseamnă numai o diferențiere pur geografică, ci și o bază de zestre sufletească, cu care pe

drept cuvânt ne putem mândri. < Banatu-i fruncea > este sinteza unor nobile năzuințe sub toate raporturile vieții: național-politice, cultural-artistice, economice etc. < Banatu-i fruncea > nu se întemeiază pe orgoliul unei provincii care geme sub belșugul bogățiilor materiale – căci sărăcia noastră nimeni nu o vede – ci această lozincă însumează calități și virtuți care au pus o bază solidă programului acestei provincii, în toate direcțiunile”⁸⁶. Și în anii următori Petru Nemoianu va susține prin intermediul publicațiilor bănățene, sau în cadrul unor conferințe publice ținute la Institutul Social Banat-Crișana importanța și prioritățile Banatului⁸⁷.

Unul dintre conceptele cele mai utilizate în deceniul al patrulea în presa bănățeană și în special în paginile revistei culturale *Fruncea* din Timișoara era cel de “Idea bănățeană”. Prin acest concept, C. Miu-Lerca, Nicolae Ivan, Traian Topliceanu, Grigore Bugariu și alți intelectuali bănățeni recunoscuți prin fervoarea cu care susțineau interesele Banatului atrăgeau atenția asupra individualității și dezideratelor provinciei. Conceptul a fost fundamentat de Cornel Corneanu într-o broșură publicată în 1934 sub același titlu, ce cuprinde șapte discursuri ținute de autor cu diferite ocazii, toate având drept punct comun argumentarea priorităților Banatului. La fel ca majoritatea intelectualilor bănățeni din perioada interbelică și Cornel Corneanu susținea că: “Așezarea sa geografică, firea și obiceiurile populației, interesele sale naționale, bisericești, culturale, economice, financiare și industriale, solul, ființa și mai pe sus de toate sufletul său, fac din Banat o provincie distinctă, care nu îngăduie – fără o adâncă perturbare a obștei bănățene – o contopire a ființei sale provinciale cu altă provincie, oricât de intensă ar fi fost colaborarea noastră în trecutul de opresiune națională”⁸⁸. Colaborarea cu celelalte provincii era considerată mai necesară ca niciodată, pentru a se înfăptui și unirea sufletească complementară celei politice, administrative și legislative, dar în opinia aceluiași autor “înțelegem să ne menținem în raporturile de egalitate și de independență politică și nu admitem sub nici o împrejurare o poziție de inferioritate sau o știrbire a crezului politic al întregului Banat, concretizat în „ideea bănățeană”⁸⁹. Acest crez era fundamentat pe principiul “solidarității naționale”, enunțat la Lugoj, “la Adunarea generală din 1896 a “Astrei” de genialul dr. Alexandru Mocioni și susținut la 10 iunie 1919 de 70 000 de bănățeni adunați, ca și odinioară la 1848, tot pe < Câmpul libertății > al Lugojului, cerând integritatea Banatului.” De aceea,

“ideea bănăţeană” excludea cu fermitate “orice tendinţă de separaţiune de la trunchiul milenar al Ţării mame şi orice încercare de a eluipa pe seama vreunei dintre provinciile alipite o autonomie proprie potrivit constituiiei şi ideii de stat unitar român”⁹⁰. Condamnând federalismul şi susţinând promovarea intereselor Banatului şi conjugarea eforturilor pentru consolidarea României Mari, C. Corneanu respingea “regionalismul distrugător al unităţii naţionale”, dar, în acelaşi timp, nu accepta ca Banatul să fie “la discreţia nici a regionalismului ardelenesc, dar nici a celui regăţenesc.” Ideea bănăţeană” şi-a găsit o importantă susţinere în mediul intelectual bănăţean fiind considerată “poate singura uşă de intrare în împărăţia... sufletului românesc” pentru că ea solicita “emularea economică, socială, culturală şi morală între provincie şi provincie”⁹¹. Cu alte cuvinte, nu se cereau privilegii speciale pentru Banat, nu se dorea dezavantajarea celorlalte zone ale ţării prin susţinerea priorităţilor bănăţenilor ci se solicita Bucureştiului să ducă o politică nediscriminatorie care să încurajeze munca şi competiţia şi să favorizeze dezvoltarea specifică a tuturor provinciilor statului naţional. Această dezvoltare ar fi fost o garanţie a progresului şi evoluţiei României Mari.

Într-un articol publicat în revista *Fruncea*, Traian Topliceanu folosea şi conceptul de “Problemă bănăţeană”, dar sensul era acelaşi, pentru că obiectivele programului de susţinere a priorităţilor Banatului şi mijloacele de realizare a acestor obiective erau identice⁹². Ambele concepte erau expresia “bănăţenismului” promovat în deceniile trei şi patru ale perioadei interbelice⁹³. Cu o nedisimulată mândrie, bănăţenii etalau o serie de priorităţi obţinute în cele mai diverse domenii. În Banat s-au pus bazele siderurgiei româneşti, s-au construit primele căi ferate şi prima locomotivă, s-au realizat primele poduri sudate. Aici s-a edificat primul teatru şi au apărut primele coruri şi fanfare. Timişoara a fost primul oraş din România unde s-a introdus tramvaiul cu cai şi primul oraş din Europa iluminat electric stradal. În Banat s-a manifestat fenomenul cultural unic al scriitorilor ţărani, editori de ziare şi reviste, autori de poezii, de romane şi de articole publicistice⁹⁴. “Cu tenacitate demnă de invidiat bănăţenii de atunci descoperă şi afirmă gloria înaintaşilor”, prin dezvelirea unor monumente ale unor personalităţi remarcabile – Dimitrie Ţichindeal, Eftimie Murgu, Alexandru Mocioni, Vincenţiu Babeş, Coriolan Brediceanu, Ion Vidu, Ion Drăgălina –, aducerea în ţară a osemintelor lui E. Murgu sau tipărirea unor lucrări importante pentru Banat semnate de Nicolae Stoica de Haţeg, Francesco Grisellini, Evlya Celebi,

Aurel Cosma, Ion Lotreanu etc.⁹⁵. Nu întâmplător titlurile multor lucrări apărute în această perioadă – Traian Birăescu, *Turcii în Banat*; Coriolan Buracu, *Din istoria Banatului*; Gheorghe Catană, *Chipuri și graiuri din Banat*; Aurel Cosma, *Istoria presei române din Banat*; Gh. Cotoșman, *Din trecutul Banatului*; Ion Lotreanu, *Monografia Banatului*⁹⁶ etc – cât și a celor mai multor publicații – *Curierul Banatului*, *Voința Banatului*, *Analele Banatului*, *Chemarea Banatului*, *Deșteptarea Banatului*, *Drapelul Banatului*⁹⁷ etc – subliniau manifest apartenența la provincie.

Forma predilectă de promovare a bănățenismului în deceniul al patrulea a fost susținerea regionalismului cultural. Acesta nu era o creație bănățeană, găsindu-și adepți în rândul unor intelectuali de prestigiu – Nicolae Iorga, Dimitrie Gusti, Perpessicius, Ion Clopoțel etc – ce se pronunțau pentru o descentralizare culturală, care să mobilizeze energiile locale și să permită diferitelor regiuni ale țării să contribuie cu specificul lor la îmbogățirea culturii naționale. Într-o lucrare publicată în 1936 sub titlul *Organizarea culturală regională*, Ion Clopoțel preluând ideea lui Gusti de a susține un regionalism cultural care să realizeze o grupare a tuturor factorilor de cultură dintr-o regiune istorică, propune mai multe centre culturale regionale – Brașov, Sibiu, Cluj, Oradea, Arad și Timișoara – și un program de activități care să se bucure de girul și sprijinul statului prin instituțiile din teritoriu. Nu puteau lipsi din acest program acțiuni social-culturale vitale pentru progresul societății românești: combaterea analfabetismului și organizarea asistenței medicale la sate prin cămine școlare în care să funcționeze și dispensare medicale, organizarea unor expoziții de artă și istorie, constituirea unui fond cultural prin subvenții locale și sprijin din partea statului, susținerea unei edituri pentru scriitorii locali, efectuarea de anchete monografice sistematice și intervenții pentru îndreptarea neajunsurilor constatate etc⁹⁸. Autorul consideră regionalismul cultural drept “cheia de boltă a satisfacerii revendicărilor populare și instrumentul cel mai sigur al unificării sufletești”. În susținerea importanței regionalismului cultural, Ion Clopoțel prezintă și experiența altor țări, care prin descentralizarea culturală au rezolvat importante probleme culturale. Susținând rolul benefic al descentralizării culturale, Perpessicius considera că regionalismul cultural nu putea să afecteze unitatea spirituală a românilor, ci dimpotrivă, s-o promoveze, pentru că el “generează fapte ce rămân și se adaugă fiind întemeiat pe cunoașterea amănunțită, istorică și spirituală a unei așezări, unui oraș, unei provincii”⁹⁹.

Pentru bănățeni, regionalismul era conceput ca un amplu program cultural, care să solidarizeze toate energiile și capacitățile regiunii în promovarea intereselor și priorităților și asigurarea unui loc bine definit în cadrul României Mari. Într-un articol publicat de Sever Bocu în primele numere ale ziarului *Vestul* sub titlul "Regionalismul, forță naționalistă", cotidianul timișorean partizan declarat al regionalismului¹⁰⁰ lua atitudine împotriva celor care deturnau sensul cuvântului, acuzându-i pe bănățeni de orgoliu și chiar de sectarism. "Iubindu-mi regiunea, lucrez la întărirea ei! Prin asta întăresc neamul și patria"¹⁰¹. Se cuvine a fi remarcat faptul că regionalismul cultural a fost îmbrățișat nu numai de cea mai mare parte a intelectualilor bănățeni grupați în jurul unor publicații cunoscute și apreciate – *Voința Banatului*, *Vestul*, *Fruncea*, *Luceafărul*, *Vrerea*, *Acțiunea* etc. –, dar și de oameni politici reprezentativi pentru Banat: Sever Bocu, Aurel Cosma, Cornel Corneanu, Petru Nemoianu etc. La începutul anului 1932, într-un articol publicat în *Vestul* sub titlul "Front unic bănățean", Bocu cerea tuturor intelectualilor bănățeni înscriși în diferite partide politice să colaboreze pentru a forma un front unic regionalist cu scopul de a apăra interesele Banatului¹⁰². Astfel de apeluri se vor face constant până la înființarea Regionalei "Astra Bănățeană".

Alături de *Vestul*, revista culturală timișoreană *Fruncea*, condusă de Nicolae Ivan s-a remarcat prin eforturi stăruitoare de popularizare și susținere a regionalismului cultural. Printr-o serie de articole de fond, cu titluri semnificative – "Regionalim și naționalism"¹⁰³, "Idea bănățeană și regionalism cultural"¹⁰⁴, "Sensul regionalismului"¹⁰⁵ etc. – semnate de Grigore Bugariu sau Ștefan Gomboșiu, se încerca clarificarea sensului regionalismului cultural și relaționarea lui cu naționalismul și bănățenismul. Se acredita ideea că doar o mișcare regionalistă "va dezgropa din mormântul uitării tot ce-i frumos, tot ce-i bine, tot ce-i eroic și nobil în sufletul poporului dintr-o regiune anumită"¹⁰⁶. Numai pe această cale "valorile născute într-o regiune" pot fi ridicate "la rangul valorilor naționale". Regionalismul cultural bănățean nu putea fi suspectat de sectarism pentru că, susținând progresul Banatului, nu excludea progresul celorlalte zone ale țării și în ultima instanță progresul țării, ci dimpotrivă, Banatul putea fi un model și un îndemn la competiție. El nu putea pune în pericol "unitatea poporului român, pentru că baza acestui regionalism" era "o emulare spirituală între provincie și provincie"¹⁰⁷.

Dincolo de un acceptat "gasconism bănăţean"¹⁰⁸, descentralizarea în general, şi cea culturală în special, chiar dacă era motivată şi benefică pentru Banat, ca de altfel pentru toate provinciile ţării, era departe de a rezolva toate problemele acestor provincii. Bănăţenii îşi puneau prea multe speranţe în regionalismul cultural.

Primele încercări de unire a forţelor culturale au avut loc la începutul anului 1922, când conducerea Primăriei Timişoara a convocat elita culturală şi politică bănăţeană pentru a constitui un Comitet Artistic Regional. Acesta trebuia să susţină priorităţile momentului: constituirea unui colectiv permanent de operă şi teatru în Timişoara, reorganizarea Conservatorului comunal din Timişoara, îmbogăţirea fondului documentar al Muzeului de Arheologie şi Istorie din Timişoara, înfiinţarea Academiei de Pictură şi Sculptură la Timişoara¹⁰⁹ etc. Tot în 1922, din iniţiativa lui Ion Vidu s-a constituit Asociaţia Corurilor şi Fanfarelor din Banat, ce se va remarca printr-o susţinută activitate de educaţie muzicală¹¹⁰. Cuprinzând 150 de coruri şi 80 de fanfare, Asociaţia a organizat cursuri pentru 45 de dirijori ţărani şi 60 de învăţători, concursuri şi festivaluri regionale, având un rol important în mişcarea muzicală bănăţeană¹¹¹. Pentru promovarea manifestărilor artistice, a interesului pentru arta naţională şi a gustului artistic în rândul bănăţenilor, 43 de artişti – pictori, sculptori, arhitecţi, peisagişti, artişti decorativ – şi iubitori de artă din Banat au înfiinţat, la 21 ianuarie 1923, Asociaţia Bănăţeană de Arte Frumoase cu sediul la Timişoara, avându-l ca preşedinte pe Iosif Velceanu, profesor la Liceul C. Diaconovici-Loga¹¹². Activitatea se va intensifica după 1933, când, prin mutarea la Timişoara a Şcolii de Arte Frumoase din Cluj, s-a înfiinţat în oraşul de pe Bega Academia de Arte Frumoase.

Înfiinţarea la 21 mai 1932 a Institutului Social Banat-Crişana, din iniţiativa unor intelectuali bănăţeni grupaţi în jurul lui Cornel Grofşoreanu, a constituit un moment important în instituţionalizarea culturală a Banatului¹¹³. Organizat în şapte secţii sub conducerea unui comitet al cărui preşedinte de drept era rectorul Şcolii Politehnice din Timişoara, institutul şi-a propus cercetarea realităţilor sociale şi culturale din vestul ţării şi alcătuirea de studii şi monografii prin care să atragă atenţia şi să sprijine autorităţile în eliminarea situaţiilor negative. Îmbinând cercetarea ştiinţifică cu ancheta monografică, intelectualii bănăţeni s-au oprit asupra unor importante probleme socio-culturale: depopularea Banatului, efectele urbanizării satului bănăţean, asistenţa medicală, analfabetismul, datini,

obiceiuri, folclor etc.¹¹⁴. Rezultatele acestor cercetări, cât și importante studii istorice, geografice, juridice, economice etc. au fost publicate în *Revista Institutului Social Banat-Crișana*, una din cele mai prestigioase publicații bănățene¹¹⁵. Contribuind la prestigiul Banatului, Institutul Social Banat-Crișana a oferit unor importanți intelectuali posibilitatea afirmării în diverse domenii: Cornel Grofșoreanu, Iosif Nemoianu, Traian Topliceanu, Ioachim Miloia, Virgil Birou, Emil Botiș, Traian Birăescu, Melentie Șora etc.

La 26 iunie 1936 și scriitorii bănățeni și-au constituit o asociație regională pentru a-și putea promova interesele: Asociația Scriitorilor Români din Banat, "Altarul Cărții"¹¹⁶. Mulți scriitori din Banat considerau că "Bucureștiul, în domeniul slovei, face același lucru pe care îl face și în viața politică și economică: trăiește și prosperă din ceea ce dă provincia. Literaților bănățeni [le] sunt închise drumurile către editurile mari pe care le are Bucureștiul. Poetul, eseistul, romancierul bănățean este privit la București ca provincial stângaci, neobișnuit cu viața de metropolă mare", dar "mediocritățile tuturor cafenelelor se bucură de cel mai larg sprijin"¹¹⁷. Pentru a contracara asemenea atitudine și a se impune în viața culturală și literară, scriitorii bănățeni s-au organizat într-o asociație regională. Din această asociație făceau parte nume de prestigiu ale scrisului bănățean: C. Miu-Lerca, Virgil Birou, Petre Sfetca, Ioachim Miloia, Pavel Belu, Grigore Popiți, Traian Topliceanu, Anișoara Odeanu, Melentie Șora, Aurel Peteanu, Nicolae Țirioi, Aurel Cosma, Ion Stoia Udrea, Dorian Grozdan etc. Pe teritoriul Banatului funcționau și alte asociații regionale – Cercul Academic Bănățean, Asociația Învățătorilor Bănățeni, Cercul Juridic Bănățean etc. – dar cea mai importantă asociație culturală regională a fost Regionala "Astra Bănățeană"¹¹⁸, care a coordonat timp de un deceniu mișcarea culturală din Banat.

Regionalismul cultural, chiar dacă a reușit o mai bună promovare a specificului bănățean, a fost departe de a rezolva nemulțumirile subiective și obiective ale bănățenilor.

Dumitru Tomoni
Liceul Făget

NOTE

1. Gheorghe Jurma, *Descoperirea Banatului*, Reșița, Edit. Timpul, 1994, p. 18
2. Traian Vuia, *Le Banat (Timishana)*, Paris, 1918, p. 5
3. Cornel Corneanu, *Ideea bănățeană. Cuvântări*, Caransebeș, Tiparul Tipografiei Diecezane, 1934, p. 26
4. Costin Feneșan, *Administrație și fiscalitate în Banatul imperial 1716-1778*, Timișoara, Editura de Vest, 1997, p. 6
5. Ioan Munteanu, Vasile M. Zaberca, Mariana Sârbu, *Banatul și Marea Unire 1918*, Timișoara, Edit. Mitropoliei Banatului, 1992, p. 71-73; vezi și Radu Păiușan, *Mișcarea națională din Banat și Marea Unire*, Timișoara, Edit. de Vest, 1993, p. 129; Vasile Dudaș, *Aurel Cosma (1867-1931)*, Timișoara, Edit. Mirton, 1998, p. 65.
6. Elena Borugă, *Traian Vuia 1872-1950. Studiu monografic și catalog*, Timișoara, Edit. Mirton, 1999, p. 35;
7. *Drapelul*, Lugoj, an. XIX, nr. 90-91 din 11 septembrie 1919, p. 2.
8. Dr. Avram Imbroane, *Testament politic. Din publicistica unui liberal bănățean*, ediție îngrijită de Adrian Onică și Roxana Pătrașcu, Timișoara, Edit. Marineasa, 2003.
9. Gheorghe Iancu, *Campania electorală pentru alegerile parlamentare din 1919 în circumscripțiile Transilvaniei*, *Studia universitatis Babeș-Bolyai. Series Historia*, XVIII, fasc. 1, 1973, Cluj-Napoca, p. 110-111; *Idem*, *Desfășurarea și rezultatele alegerilor parlamentare din noiembrie 1919 în circumscripțiile Transilvaniei*, *Studia universitatis Babeș-Bolyai. Series Historia*, XIX, fasc. 1, 1974, Cluj-Napoca, p. 123
10. Silviu Dragomir, *Banatul românesc*, Ediție îngrijită de Viorica Goicu, Timișoara, Edit. Augusta, 1999, p. 76-80; vezi și Stelian Mândruț, *Stabilirea frontierei Banatului după primul război mondial (1918-1924). Impact și consecințe*, *Studii de istorie a Banatului*, XXIII-XXIV-XXV, 1999-2001, Timișoara, Edit. Universității de Vest, 2002, p. 133-135.
11. I.D.Suciu, *Traian Vuia. Noi contribuții documentare*, *Studii. Revistă de istorie*, 26, nr. 2, 1973, p. 371; vezi și Ioan Munteanu, *Sever Bocu (1874-1951)*, Timișoara, Edit. Mirton, 1999, p. 58.
12. Biblioteca Națională, m.s. 25869; vezi și Traian Vuia, *Scrisori*, Ediție îngrijită de Dumitru Tomoni, Timișoara, Edit. de Vest, 2000, p. 35.
13. *Voința Banatului*, Timișoara, an. III, nr. 48 din 2 decembrie 1923.
14. *Ibidem*.
15. Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX (1918-1948)*, București, Edit. Paideia, 1999, p. 17 (în continuare: Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX...*).
16. *Istoria României între 1918-1944. Culegere de documente*, coordonator Ioan Scurtu, București, Edit. Didactică și Pedagogică, 1982, p. 199-204.
17. Ion Clopoțel, *Criza democrației în România*, Cluj, Edit. Revistei "Societatea de mâine", 1926, p. 12.
18. Keith Hitchins, *România 1866-1947*, Ediția a II-a, București, Edit. Humanitas, 1998, p. 389; vezi și I. Ciupercă, *Opoziție și putere în România anilor 1922-1928*, Iași, Edit. Universității Al. I. Cuza, 1994, p. 37.

19. *Istoria românilor*, vol. VIII. *România întregită (1918-1940)*, coordonator Ioan Scurtu, București, Edit. Enciclopedică, 2003, p. 231.
20. Aurel Cosma, *Prin Timișoara de altădată*, Timișoara, Editra Facla, 1977, p. 12.
21. Marcel Știrban, *Din istoria României...*, p. 95; vezi și Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX...*, p. 125 .
22. *Voința Banatului*, an. IV, nr. 1 din 6 ianuarie 1924; vezi și Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX...*, p. 126.
23. Vasile Dudaș, *Aurel Cosma (1867-1931)*, Timișoara, Edit. Mirton, 1998, p. 89.
24. *Ibidem*, p. 92.
25. *Nădejdea*, Timișoara, an. I, nr. 21 din 8 mai 1921.
26. *Gazeta Făgetului*, Făget, an. I, nr. 2 din 26 august 1921.
27. Stelian Neagoie, *Istoria guvernelor României de la începuturi – 1859 până în zilele noastre – 1995*, București, Edit. Machiavelli, 1995, passim; *Colț de țară*, Timișoara, an. IV, nr. 80 din 15 februarie 1939.
28. Ministrul Lucrărilor Publice (19 ianuarie 1922-30 octombrie 1923).
29. Ministru al Banatului (10 noiembrie 1928-6 iunie 1930).
30. Subsecretar de Stat la Ministerul de Interne (1 februarie-23 noiembrie 1939).
31. Subsecretar de Stat la Ministerul Agriculturii și Domeniilor (4 iulie 1940-26 ianuarie 1941).
32. Gheorghe Cotoșman, *Rezidentul regal Alexandru Marta în slujba Banatului*, Caransebeș, 1940; vezi și *Voința Banatului*, an. XVIII, nr. 35 din 28 august 1938.
33. *Vestul*, Timișoara, an. V, nr. 1249 din 4 decembrie 1934.
34. *Ibidem*, nr. 389 din 15 august 1931.
35. *Ibidem*, nr. 388 din 14 august 1931.
36. *Ibidem*, nr. 390 din 16 august 1931.
37. *Acțiunea*, Lugoj, an. I, nr. 26 din 4 noiembrie 1934.
38. *Răsunetul*, Lugoj, an. XI, nr. 32 din 7 august 1932.
39. *Ibidem*, nr. 1247 din 30 noiembrie 1934.
40. Sever Bocu, *Drumuri și răscruci*, vol. II, București, 1945, p. 234; vezi și Ioan Munteanu, *Sever Bocu 1874-1951*, Timișoara, Edit. Mirton, 1999, p. 27.
41. Irina Livezeanu, *Cultură și naționalism în România Mare 1918-1930*, București, Edit. Humanitas, 1998, p. 163.
42. Ioan Scurtu, *Din viața politică a României (1926-1947)*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 55; vezi și *Istoria Partidului Național Țărănesc. Documente 1926-1947*, volum alcătuit de Vasile Arimia, Ion Ardeleanu, Elexandru Cebuc, București, Edit. Arc 2000, 1994, p. 22.
43. *Acțiunea*, an. II, nr. 8 din 17 februarie 1935.
44. Ioan Munteanu, Rodica Munteanu, *Timiș. Monografie*, Timișoara, Edit. Marineasa, 1998, p. 155 (în continuare: Ioan Munteanu, Rodica Munteanu, *Timiș...*).
45. *Ibidem*, nr. 745 din 23 februarie 1933.
46. C. Stoicănescu, *Un aspect al vieții naționale și economice la frontiera de Vest*, *Revista Institutului Social Banat-Crișana*, Timișoara, an. IV, nr. 15, 1936, p. 92; Vezi și Ioan Munteanu, Rodica Munteanu, *Timiș*, p. 147.
47. C. Groșoreanu, *Banatul de altădată și de totdeauna*, Timișoara, 1946, p. 54.
48. Ioan Munteanu, Rodica Munteanu, *Timiș*, p. 173.
49. Gheorghe Iancu, *Contribuția Consiliului Dirigent...*, p. 277.

50. *Banatul*, Timișoara, an. II, nr. 107 din 28 noiembrie 1920; vezi și Ioan Munteanu, Rodica Munteanu, *Timișoara. Monografie*, Timișoara, Edit. Mirton, 2002, p. 399 (în continuare: Ioan Munteanu, Rodica Munteanu, *Timișoara...*).
51. *Ibidem*, p. 399.
52. *Timișoara*, an. III, nr. 5 din 29 martie 1936.
53. *Vestul*, an. V, nr. 1032 din 1 martie 1934.
54. Ioan Munteanu, Rodica Munteanu, *Timișoara...*, p. 411.
55. *Vestul*, an. IV, nr. 746 din 24 februarie 1933.
56. *Ibidem*, nr. 745 din 23 februarie 1933.
57. *Ibidem*, nr. 760 din 12 martie 1933.
58. *Voința Banatului*, an IV, nr. 4 din 27 ianuarie 1924.
59. *Răsunetul*, an. XII, nr. 48 din 26 noiembrie 1933.
60. *Vestul*, an. V, nr. 1199 din 2 octombrie 1934.
61. *Fruncea*, Timișoara, an. II, nr. 2 din 12 ianuarie 1935.
62. *Graiul românesc*, Timișoara, an I, nr. 11 din 1 mai 1935.
63. *Porunca vremii*, București, an. IV, nr. 129 din 9 iunie 1935.
64. *Reșița*, an. II, nr. 3 din 19 ianuarie 1936.
65. *Ațiunea*, Lugoj, an. III, nr. 3 din 19 ianuarie 1936.
66. *Reșița*, an. III, nr. 37 din 12 septembrie 1937.
67. *Ibidem*, nr. 38 din 19 septembrie 1937.
68. Direcția județeană Timiș a Arhivelor Naționale, Fond *Primăria municipiului Timișoara*, dosar 36/1934, f. 39-41 (în continuare: D.J.T.A.N. ...).
69. *Anchetă monografică în comuna Belinț*, Timișoara, 1938, p. 75-86; *Monografia comunei Sârbova*, Timișoara, 1939, p. 61-64.
70. *Fruncea*, an. III, nr. 6 din 9 februarie 1936.
71. *Ațiunea*, an. III, nr. 2 din 12 ianuarie 1936.
72. *Graiul românesc*, an I, nr. 11 din 1 mai 1935.
73. Ioan Munteanu, Rodica Munteanu, *Timișoara...*, p. 152.
74. *Dacia*, Timișoara, an. I, nr. 69 din 12 octombrie 1939.
75. *Monitorul oficial al orașului Timișoara*, nr. 9, 1924, p. 74.
76. Virgil Birou, *Năzuințe și realizări*, Timișoara, Edit. Institutului Social Banat-Crișana, 1941, p. 90 (în continuare: Virgil Birou, *Năzuințe...*).
77. *Ibidem*, p. 96-98.
78. Idem, *Situația culturală în Banat*, *Revista Institutului Social Banat-Crișana*, an. IX, mai-august 1941, p. 194.
79. C. Groșorean, *op. cit.*, p. 47.
80. *Răsunetul*, an. XI, nr. 44 din 30 octombrie 1932.
81. *Ibidem*.
82. *Vestul*, an. III, nr. 634 din 30 septembrie 1932.
83. *Ibidem*, nr. 1082 din 5 mai 1934.
84. *Ibidem*, nr. 1158 din 10 august 1934; Cornel Corneanu, *op. cit.*, p. 9-20.
85. George Gârda, *Banatu-i fruncea*, Budapesta, Edit. "Poporul român", 1908.
86. P. Nemoianu, *Banatu-i fruncea*, Lugoj, Tipografia Națională, 1929, p. 3.
87. Idem, *Banatu-i fruncea ...*, *Revista Institutului Social Banat-Crișana*, an. IV, nr. 13/1935, p. 43-49; *Fruncea*, an. II, nr. 13 din 30 martie 1935.
88. Cornel Corneanu, *op. cit.*, p. 5.

89. *Ibidem*.
90. *Ibidem*, p. 25.
91. *Fruncea*, an. II, nr. 43 din 15 februarie 1935.
92. Traian Topliceanu, *Ideea bănăţeană sau Problema bănăţeană*, *Ibidem*, nr. 41 din 1 decembrie 1935.
93. C. Miu-Lerca, *Bănăţenism şi creaţie*, *Revista Institutului Social Banat-Crişana*, an IV, nr. 22-23, aprilie-septembrie 1938, p. 16-36.
94. Gabriel Ţepelea, *Plugarii condeieni din Banat*, Bucureşti, Edit. "Cercul bănăţenilor", 1943; Iosif Stănilă, *Un fenomen bănăţean: ţărani scriitori, ţărani gazetari, ţărani compozitori*, Reşiţa, Edit. Timpul, 1994; Vasile Rămneanţu, Lucian Ciucurel, *Istoricul gazetei „Cuvântul satelor” (Scris de Ion Ciucurel)*, Timişoara, Edit. Mirton, 2005, p. 9.
95. Gheorghe Jurma, *op. cit.*, p. 17.
96. Aurel Bugariu, *Bibliografia Banatului 1918-1943*, *Revista Institutului Social Banat-Crişana*, an XI, ianuarie-aprilie 1943, p. 66-125; vezi şi Al. Rusu, *Contribuţii la bibliografia istorică a Banatului*, *Studii de istorie a Banatului*, Timişoara, nr. 1/1969, p. 173-196; I. Crăciun, *Bibliographie de la Transylvanie roumaine 1916-1936*, Cluj, 1937; Lucia Turc, *Bibliografia istorică a Transilvaniei (1936-1944)*, Cluj-Napoca, Edit. Presa Universitară Clujeană, 1998.
97. Petru Vintilă, *Presa cotidiană şi periodică bănăţeană după Unire*, *Banatul. Contribuţii la cunoaşterea unei provincii*, Bucureşti, 1943, p. 31-36.
98. Ion Clopoşel, *Organizarea culturală regională*, Bucureşti, 1936, p. 36.
99. *Vestul*, an. II, nr. 340 din 18 iunie 1931.
100. Sever Bocu, *În loc de program*, *Ibidem*, an. I, nr. 1 din 1 mai 1930.
101. *Ibidem*, nr. 7 din 9 mai 1930.
102. *Ibidem*, nr. 426 din 10 ianuarie 1932.
103. *Fruncea*, an. II, nr. 42 din 8 decembrie 1935.
104. *Ibidem*, nr. 4 din 26 ianuarie 1936.
105. *Ibidem*, nr. 37 din 26 septembrie 1937.
106. *Ibidem*, nr. 42 din 8 decembrie 1935.
107. *Ibidem*, nr. 4 din 26 ianuarie 1936.
108. G. Călinescu, *Istoria literaturii române*, Ed. a II-a, Bucureşti, Edit. Minerva, 1982, p. 640.
109. *Voinţa Banatului*, an. II, nr. 24 din 8 ianuarie 1922.
110. *Răsunetul*, an. I, nr. 20 din 1 octombrie 1922; vezi şi Iosif Velceanu, *Corurile şi Fanfarele din Banat*, Craiova, Edit. Scrisul Românesc, 1929, p. 48.
111. Virgil Birou, *Năzuinţe...*, p. 78; vezi şi Filaret Barbu, *Asociaţia Corurilor şi Fanfarelor Române din Banat în Banatul. Contribuţii la cunoaşterea unei provincii*, Bucureşti, 1943, p. 51-53.
112. Iosif Velceanu, *Prima Asociaţie bănăţeană de arte frumoase*, *Luceafărul*, Timişoara, an. II, 1936, p. 533-536.
113. *Vrerea*, Timişoara, an. I, nr. 1 din 24 mai 1932; vezi şi *Vestul*, an. III, nr. 691 din 13 decembrie 1932; *Înfiinţarea Institutului Social Banat-Crişana*, *Revista Institutului Social Banat-Crişana*, an. I, nr. 1/1933, p. 30-35.
114. Ion Negru, *După zece ani de activitate Revista Institutului Social Banat-Crişana*, an. X, mai-august 1942, p. 298-301; vezi şi Carmen Albert, Valeria Leu, *Din Istoria cercetării sociologice în Banat: Dimitrie Gusti, Anton Golopenţia, Cornel Groşorean şi Institutul Social Banat-Crişana (1932-1944) "Banatica"*, Reşiţa, Edit. Banatica, nr. 14, 1996, p. 347-385.

115. Emil Botiș, *Raportul redacției asupra activității Revistei Institutului Social Banat-Crișana de la 1932-1942* "Revista Institutului Social Banat-Crișana", an. X, mai-august, 1942, p. 314-339; vezi și Alexandru Rusu, *Revista Institutului Social Banat-Crișana I (1933)-XV (1946)*. *Indice bibliografic*, Tipografia Universității Timișoara, 1970.
116. *Reșița*, an. II, nr. 29 din 19 iulie 1936; vezi și *Suflet nou*, Comloșu-Mare, an. III, nr. 6-7, iunie-iulie 1936.
117. *Reșița*, an. II, nr. 29 din 19 iulie 1936.
118. Virgil Birou, *Năzuințe...*, p. 67-76.

ESPOIRS ET DÉSILLUSIONS DANS LE BANAT DE L'ENTRE-DEUX-GUERRES. LE RÉGIONALISME CULTUREL

(Résumé)

La formation de la Grande Roumanie par l'union de toutes les provinces roumaines avec le Royaume de la Roumanie a suscité un grand horizon d'attente parmi les Banatiens. Une fois la domination magyare supprimée, les Banatiens s'attendaient à ce que la nouvel État roumain bénéficie d'un cadre de développement beaucoup plus favorable.

Après 1918, les espoirs de beaucoup de Banatiens vont se transformer en désillusions. L'union politique réalisée au 1er Decembre 1918 n'a pas été suivie par l'union spirituelle. Il y avait des différences, spécialement en ce qui concerne la mentalité, entre les Roumains banatiens et ceux de l'Ancien Royaume. En même temps, la politique des gouvernements de Bucarest s'est orientée vers l'appui des régions moins développées que le Banat. Beaucoup de représentants des autorités centrales nommés en Banat n'étaient pas banatiens. C'est pourquoi dans la quatrième décennie du XXe siècle, un mouvement culturel fait son apparition dans le Banat, „le banatienisme" ou „l'idée banatienne" qui se propose de promouvoir prioritairement les intérêts du Banat. La forme spécifique de promotion de ces intérêts était le régionalisme culturel. Il ne supposait pas l'autonomie territoriale mais seulement la promotion des intérêts économiques, sociaux et culturels du Banat dans le cadre de la Grande Roumanie.